

Щонеділі, як тільки їх звільняли, двоє солдатиків ішли гуляти.

Вийшовши з казарми, вони звертали праворуч, проходили Курбевуа швидким, широким кроком, немовби ще на муштрі; проминувши останні будинки, вони виходили на голу, курну дорогу, що вела на Безон, і тут притишували ходу.

Обоє низенькі й худі, вони втопали в надто довгих і надто просторих шинелях, рукави яких закривали їм пальці; рясні червоні шаровари заважали їм швидко ходити й змушували широко розставляти ноги. А з-під твердих, високих кашкетів майже не видно було облич, бідних, простацьких бретонських облич, наївних майже до дурості, з блакитними, лагідними й спокійними очима.

Вони ніколи не розмовляли дорогою, а йшли просто вперед, бо за розмову їм правила однакова в обох думка: під Шампіуським лісом знайшли вони місцину, яка нагадувала їм рідний край, і ніде вони так добре себе не почували, як там.

На перехресті доріг на Коломб і Шату, ввійшовши під дерева, вони скидали кашкети, що давили їм голови, й витирали лоби.

Вони завжди спинялись, ненадовго на Безонському мосту, щоб подивитись на Сену. Дві чи три хвилини стояли вони там, схилившись на поручні, або ще розглядали Аржантейську водойму та білі нахилені вітрила кліперів, що плавали по ній, — може, вони нагадували їм бретонське море, Ваннський порт, недалеко від якого вони жили, й рибальські човни, що виходили з Морбіана у відкрите море?

Перейшовши Сену, вони купували собі їжу в ковбасника, пекаря та винаря. Шматок кров'янки, на чотири су хліба й літр дешевого вина складали весь їхній харч, який вони замотували в носові хусточки. Вийшовши з села, вони сповільнювали ходу й починали балакати.

Перед ними стелилася вбога рівнина з розкиданими подекуди купками дерев, а за нею виднів той лісок, що здавався їм схожим на Кермаріванський ліс. Вузька стежка вздовж полів губилася в свіжих врунах пшениці й вівса, і щоразу Жан Кердерен казав Люкові Ле Гані деку:

— Зовсім, як біля Плуівона.

— Еге, зовсім так.

Вони йшли поруч, а в головах у них роїлися неясні спогади про батьківщину, воскреслі образи, наївні, мов дешеві розфарбовані малюнки. Вони знову бачили клаптик рідних полів, тин, край степу, перехрестя, гранітний хрест.

І щоразу вони спинялись біля каменя на межі якоїсь садиби, що нагадував їм Локневенський дольмен.

Коли вони доходили до першого гайка, Люк Ле Ганідек зривав гілку ліщини, а потім повільно обдирав з неї кору, думаючи про тих, хто залишився там, на батьківщині.

Жан Кердерен ніс харчі.

Інколи Люк називав якесь ім'я, згадував якийсь випадок з їхнього дитинства, і ті кілька слів давали їм привід для довгих роздумів. І батьківщина, дорога, ддоєда батьківщина, знову опанфвувала їх, захоплювала, слала їм через простір свої образи, свої шуми, знайомі обрії й пахощі — пахощі зеленого степу, де віяв морський вітер.

Вони дихали вже не випарами паризького гною, яким удобрювались приміські землі, а запахом розквітлого терну, що його підхоплює й розносить солоний вітер з моря. А дивлячись на вітрила шлюпок, що впливали з-за високих берегів Сени, вони наче бачили за широкою

долиною, що простяглася аж до узбережжя, каботажні судна свого краю.

Обоє вони, Жан Кердерен і Люк Ле Ганідек, ішли поволі, задоволені й смутні; на них находив тихий сум, той тупий і глибокий сум, що охоплює звіра в клітці, який ще пам'ятає волю.

І коли Люк кінчав здирати кору з тонкої гілки, вони вже доходили до того куточка гаю, де снідали щонеділі.

Вони брали дві цеглини, заховані в кущах, розкладали багаття й смажили ковбасу, наштрикнувши її на гострі леза ножів.

Поснідавши, до останньої крихти з'ївши хліб і випивши до останньої краплі вино, вони мовчки сиділи в траві поруч, обважнілі, із схрещеними, як на відправі у церкві, пальцями, уп'явшись у далечінь очима. Вони простягали ноги в червоних шароварах поряд червоного польового маку, а їхні шкіряні кашкети та мідяні гудзики сяяли на сонці, принаджуючи жайворонків, які співали, кружляючи над їхніми головами.

З наближенням полудня вони починали позирати в бік села Безон, звідки мала вийти наймичка до корови.

Дівчина проходила повз них щонеділі, ведучи подоїти корову, єдину на всю околицю корову; її тримали на паші, і вона паслась на вузькому моріжку узлісся, трохи віддаля.

Вони відразу ж помічали наймичку, єдину людську істоту, що простувала цим полем, і раділи, побачивши спіпучі відблиски залізного відра під сонячним промінням. Вони ніколи не обзивалися до неї. Вони були раді тільки побачити її, самі не розуміючи чому.

То була висока, міцна дівчина, руда й засмагла від сонця, смілива дівка паризького передмістя.

Якось, побачивши, що вони сидять на тому самому місці, вона сказала: \*

— Добридень... То ви завжди сюди приходите?

Люк Ле Ганідек, сміливіший, пробурмотів:

— Так... Приходимо відпочивати.

Та й по всьому. Проте другої неділі вона, побачивши солдатів, засміялась і з поблажливим піклуванням кмітливої жінки, що відчуває їхню несміливість, запитала:

— Та що ви отут робите? Може, дивитесь, як трава росте?

Люк повеселішав і теж усміхнувся:

— А може!

Вона промовила:

— Видно, не швидко діло йде?

Все ще сміючись, він одповів:

— Що ні, то ні.

Вона пройшла. Але, повертаючись із молоком, знову спинилась біля них і сказала:

— Чи не вип'єте трошки? Це нагадає вам батьківщину.

Інстинктом істоти того самого племені, може, теж одірвана від дому, вона вгадала їхній настрій.

Солдати були розчулені. Тоді вона налила трохи молока у вузьку шийку літрової пляшки, в якій вони приносили вино, і Люк почав пити першим, маленькими ковтками, щохвилини спиняючись, щоб поглянути, чи не перейшов він своєї половини. Потім оддав пляшку Жанові.

Вона стояла перед ними, взявшись у боки, поставивши відро на землю, вдоволена, що зробила їм приємність.

Потім пішла, гукнувши:

— Ну, прощайте, до неділі!

Вони, поки могли бачити, проводжали очима її високу постать, яка чимдалі меншала, немов тонучи в зелені полів.

Минув ще один тиждень. Вийшовши з казарми, Жан сказав Люкові:

— Може, купити б їй якого гостинця?

Вони довго вагалися, яких саме ласощів вибрати їм для дівчини з коровою.

Люк стояв за шматок ковбаси, а Жан радив льодяники, бо сам любив солодке. Перемогла його думка, й вони купили в крамниці на два су червоних та білих цукерок.

Схвильовані чеканням, вони поснідали швидше, ніж звичайно.

Жан побачив її перший.

— Ось вона, — сказав він.

Люк повторив:

— Так, ось вона. \* 1

Угледівши їх, дівчина ще здалеку засміялась і закричала:

— Ну, як ся маєте?

Вони відповіли разом:

— А ви?

Тоді вона заговорила про ті прості речі, що цікавили їх, — про погоду, врожай, про своїх господарів.

Солдати нарешті зважились витягти цукерки, які потроху танули в Жановій кишені.

Набравшись духу, Люк пробурмотів:

— Ми вам щось принесли.

Вона спитала:

— А що саме?

Почервонівши по самі вуха, Жан вийняв вузьенький паперовий мішечок і подав їй.

Вона заходилася смоктати льодяники, перекочуючи їх у роті, аж на щоках їй надимались гулі. Солдати дивилися на неї розчулено й захоплено.

Потім вона пішла доїти корову й, вернувшись, знову почастувала їх молоком.

Вони думали про дівчину цілий тиждень і часто розмовляли про неї. Наступної неділі вона підсіла до них, щоб погомоніти довше; сидячи поруч, дивлячись удалечінь і охопивши руками коліна, вони розповідали одне одному про всяку всячину з життя рідного села, а корова, бачачи, що служниця спинилась на півдорозі, повернула до неї свою важку морду з вогкими ніздрями й протягло мукала, кличучи її\*.

Якось дівчина погодилася з ними поїсти й випити. А сама вона приносила їм тепер у кишені слив, уже достиглих. У солдатиків-бретонців де й ділася сором'язливість, і вони щебетали з дівчиною, як пташки.

Якось у четвер Люк Ле Ганідек попросив відпустку, чого з ним ніколи не траплялось, і повернувся тільки о десятій годині вечора.

Занепокоєний Жан шукав од гадки, чому б то міг його товариш піти.

У п'ятницю Люк позичив десять су в сусіда по казармі й знову попросив відпустити його на кілька годин.

А ксШи він разом із Жаном вирушив у неділю на прогулянку, вигляд \*у нього був якийсь чудний, схвильований,

незвичний. Кердерен нічого не розумів, але невиразно підозрював щось недобре.

Вони не сказали один одному жодного слова, поки не дісталися до звичного місця, де вже трава була ними притоптана. Снідали вони повільно. Ні тому, ні тому чомусь не хотілося їсти.

Скоро показаласть і дівчина. Своїм звичаєм вони дивились, як вона підходила. Коли вона була вже близько, Люк підвівся й ступив два кроки їй назустріч. Дівчина поставила відро на землю й поцілувала Люка. Вона цілувала його палко, закинувши руки за шию, не зважаючи на Жана, не думаючи, що він теж тут, не бачачи його.

А він, той бідний Жан, сидів розгублений, такий розгублений, що нічого не тямив: душа в нього була зрушена, серце краялося, хоча він ще ні в чому не здавав собі справи.

Потім дівчина сіла поруч із Люком, і вони завели розмову.

Жан не дивився на них; тепер він здогадався, чого це товариш виходив двічі на тиждень, і серце його болісно щеміло — так, наче там була рана; воно боліло тим глибоким болем, який викликає зрада.

Люк і дівчина підвелись, щоб разом піти до корови.

Жан провів їх очима. Вони йшли пліч-о-пліч. Червоні шаровари товариша пломеніли на сірій дорозі. Люк підібрав довбеньку й міцніше забив кілок, до якого припнуто було корову.

Дівчина присіла доїти, а він, неуважний, рукою гладив по гострому коров'ячому хребту. Потім вони покинули відро в траві й пішли в глибокий ліс.

Жан уже нічого не бачив, окрім стінки з листя, за якою вони сховалися; він був такий приголомшений, що якби спробував підвестися, то, напевне, тут же упав би на траву.



Він сидів нерухомо, очманівши з подиву й скорботи, з наївної, але глибокої скорботи. Йому хотілося плакати, втекти, заховатись, нікого і ніколи більше не бачити.

Як на те, вони саме вибрили з чагарників. Вони повертались тихо, тримаючись за руки, як ходять у селі заручені. І відро ніс Люк.

Перш ніж розійтися, вони знову поцілувались, і дівчина пішла, дружньо кивнувши на прощання й усміхнувшись Жанові. Того дня вона й не подумала почастувати його молоком.

Солдатики посиділи поруч, нерухомо, як звичайно, мовчазні й тихі; їхні спокійні обличчя не діяли, чим\* були сповнені їхні серця. Сонце осявало їх. Корова іноді оглядалася на них і мукала.

Звичайної години вони підвелись і пішли назад.

Люк чухрав гілку. Жан ніс порожню пляшку. Він оддав її безонському винареві. Потім вони вийшли на міст і, як завжди в неділю, спинилися на кілька хвилин посередині подивитись, як виграє вода.

Жан чимраз нижче перехилявся через залізне поруччя, немов бачив у хвилях щось привабливе. Люк сказав йому:

— Ти що, водиці сьорбнути захотів, чи що?

Він не доказав: майнули ноги, обвівши коло в повітрі, синьо-червоний солдатик полетів сторч головою, і вода поглинула його.

Даремно Люк намагався кричати: йому перехопило горло. Він побачив, як унизу, вже трохи далі, щось борсається, потім на поверхні води показалась голова товариша, але зараз же сховалася знову.

А ще згодом він угледів руку, саму тільки руку — вона випірнула з річки й знову пропала. І то було по всьому.

Збіглися човнярі, але не знайшли тіла.

Люк бігцем вернувся до казарми, один, у нестямі, і розповів про пригоду, вмиваючись слізьми й раз по раз сякаючись;

— Він нахилився... нахилився так, так... так, що голова перетягла... і... і... раптом полетів... полетів...

Більше він нічого не міг сказати; хвилювання душило його.

Якби тільки він знав!